

ТРИ МАЈМУНИ

СТЕФАН МЕНДЕЛ-ЕНК

Книгата е објавена со финансиска
подршка од Советот за култура на
Кралството Шведска

БИБЛИОТЕКА – АКВАМАРИН

Главен уредник
Филип Димевски

Јазична редакција
Филип Димевски

Наслов на оригиналот:
Stephan Mendel-Enk
Tre apor

Copyright © Stephan Mendel-Enk 2010

**“Published by agreement with
Salomonsson Agency”**

Компјутерска обработка
Бегемот

Ликовно уредување
Наталија Лукомска

© Сите права на изданието ги има БЕГЕМОТ ДООЕЛ – Скопје. Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени или електронски медиуми без писмено одобрение од издавачот.

ТРИ МАЈМУНИ

СТЕФАН МЕНДЕЛ-ЕНК

(РОМАН)

превод од шведски јазик
Родна Русковска

Скопје, 2016

Благодарам, Малин

Цели два дена баба лежеше во ладилникот и никому не му текна да побара рабинот да го благослови местото.

Семафорите пред болницата Салгренска се сменија во зелено кога за тоа ѝ текна на тетка ми од мајчина страна, Лаура. Мајка ми го спушти прозорецот и со златната запалка запали тенка бела цигара. Немаше намера да ја преземе вината. Ги информира роднините, се погрижи за организацијата на приемот.

– Впрочем – рече таа – има меѓу нас некој што не работи ништо преку ден – рече, можела таа да се јави.

Тетка Лаура се навали кон мене и ја удри мајка ми по бутот. Дедо ми им рече да се смират, а Рафаел даде гас по угорницата кон Гулдхеден, па продолжи надолу кон градот, помина покрај последната станица на трамвајот број три и сврте во тесниот премин што водеше во чакалот на паркингот.

Нежен ветар дуваше над надгробните споменици на гетеборшките еврејски гробишта. Во воздухот висеа лесни капки дожд.

Моше Дајан ја навали метлата на сидот на капелата. Со своето едно око ни намигна долго и со сочувство за погребот. Имаше над осумдесет години, бела коса, искривен грб и долги, канцовидни прсти. Единствената сличност меѓу него и вистинскиот Моше Дајан беше превезот на окото.

Рече дека внатре имаме десет минути за нас.

– Забрането фотографирање, цигари, *ferstejn*?

’Рфосаната квака се свитка надолу и се отворија тем-нокафените врати на капелата. Сè изгледаше помало, но главно беше како што го паметев – мирисот на водено дрво, големата Давидова ѕвезда на најоддалечениот ѕид, жолтиот сјај зад него.

Последниот пат беше преполно, луѓето стоеја крај ѕидовите, а воздухот беше толку тежок што прозорците се замаглија. Сега капелата беше празна. Пред Давидовата ѕвезда лежеше баба ми во ковчег со отворен капак. Нејзината сува кожа беше затегната преку образите. Мајка ми и тетка ми Лаура седнаа со споени чела од двете страни на горниот дел на ковчегот. Се држеа за рамена и ја влажнеа тенката кожа на баба ми со своите солзи. Двете ја држеа за безживотните раце, секоја од својата страна. Ѓ ги пофалија маникираните нокти и ги стискаа рацете што ја допирале земјата во пристаништето во Трелеборг и што препишувале рецепти од седмичното издание на списанието за дом и домаќинство „Хеметс векотиднинг“.

– Сакам да ја бакнам. Смеам ли? Што вели Тората?

Главата на Лаура беше на неколку сантиметри над лицето на мајка си. Кога не доби некој јасен одговор, заклучи дека е дозволено. Со рацете го опфати лицето на баба и на лицето ѝ остави многу траги од кармин, кои ги избриша потоа со палецот.

Од внатрешниот џеб извади сива џебна камера. Неколкупати го притисна копчето, но ништо не се случи. Се качи на столот, но камерата сè уште не работеше. Ја протресе, но тоа не помогна. Го избриша објективот со ракавот и рече дека требало да го земе полароидот.

Мајка ми почна да ровари во торбата барајќи ја својата камера и кажа дека името правилно се изговарало „Пол-е-роид“.

– Пола-ро-ид, малечка Дебеле.

– Пол-е-роид – рече мама. – Се работи за американска марка, така и треба да се изговара.

Тетка Лаура ја потсети мајка ми дека живеела триесет години во Њујорк и дека, ако навистина се изговара толку лудо, на јидиш *meshiggine*, сигурно ќе знаела. Без да го подигне погледот од торбата, мама рече дека секако би било така ако се дружела редовно со други луѓе, како на пример на работното место или слично.

Часовникот покажуваше дека е околу петнаесет за еднаесет. Поминаа десетте минути што ни ги даде Моше Дајан. Тетка Лаура клекна на столот и нè замоли мене, брат ми и сестра ми да застанеме зад ковчетот. – Мајка ви е талент – рече и продолжи: – Замисли, живее во Гетеборг, а е вистински талент за англиски. – Го имитираше шведско-англискиот изговор на мајка ми и не можеше да престане да се смее.

Сè повеќе и повеќе почнаа да ѝ се шират ноздрите и очите на мајка ми. Ја подаде нанапред брадата и почна со тупаницата да ѝ мавта на Лаура, која брзо се повлече. Лаура се сопна и подаде рака кон потпирачот на својот стол. За секунда се чинеше како да ќе успее да си ја врати рамнотежата, но следниот миг падна право со лицето во ковчетот.

Сè беше во совршен ред кога почна церемонијата точно половина час подоцна. Дојдоа сестрите на баба ми со своите семејства. Стари чичковци со качкети седеа со раширени нозе и со бастуните пред себе, тетките со сладникави парфемни делеа хартиени марамчиња. Крај задниот сид, на безбедно растојание од мајка ми, седеа луѓе што ги немав видено повеќе од деценија.

По молитвите, рабинот ја пофали баба ми дека многу добро месела и дека често така го разубавувала *kiddush* на саботните верски собири, како и дека добро играла карти. Искористените марамчиња паѓаа на подот, се доставуваа пакувања на нови и се подаваа.

Јас бев еден од седумтемина мажи што го носеа ковчегот преку гробиштата. Се искачивме на ридот и застанахме до голема дупка малку над паркингот. Кога ми дојде мене редот да фрлам земја врз ковчегот, се обидов да ја замислам баба ми пред мене, но надвлада сеќавањето на последниот пат кога го правев истиот ритуал, на долгиот карван луѓе што се собираше зад мене кога ја подигнав лопатата тој пат, на зимската магла што го натежнуваше небото, на преградките на возрасните и на нивните зборови: „Јави се!“, „Помини!“, „Земи ја сестра ти“...

Ја предадов лопатата на друг. Ветрот шушкаше низ голите гранки, кои ги одвојуваа гробиштата од соседниот црковен двор.

Ги измакаа чиниите со земички со семе од афион. Лосот брзо го снема, исто како и салатата од јајца и поголем дел од *gehackten* – паштетата од црн дроб, што ја донесе тетка Бети.

Светкава прекривка ја покриваше масата. Темните сребрени свеќници стоеја во средината.

Садовите за сол и за црн пипер беа нови и стоеја неупотребени до винската чаша на папа Мојсович. Пред Рафаел стоеше отворен *siddur*. Ги имаше засукано раковите на кошулата и ја имаше ставено едната рака на столот до него. Во раката држеше земичка од која кршеше залачиња и ги ставаше в уста.

Мајка ми беше облечена во црна, малку светликава комбинација. Имаше голема нараквица, која тропаше кога се подаваше преку масата.

Ингемар носеше вратоврска со дијагонални линии што одговараа на неговите темносини панталони. Поверемено ќе свртеше околу масата и проверуваше дали е сè како што треба. Секојпат кога ќе поминеше крај моето место, со ногата го подместуваше тепихот под масата.

Една група во аголот почна кришум да јаде од коковите колачи на мама Мојсович што стоеја и чекаа врз синиот шкаф во кој се чуваше алкохолот. Тетка Лаура го отвори шкафот и извади неколку шишиња, како и мојот изгребан *kiddush*-пехар, кој го најде внатре. Праша што му се случило, но не доби одговор.

Од држачот за салфетки присутните се послужуваа со розови салфетки, кои ги стуткуваа и ставаа врз

вкрстениот есцајг. Од кујната донесоа млеко, шеќер и ниски шолји.

Во големата спална соба на горниот кат дедо ми од таткова страна уживаше во попладневната дремка. Веднаш до неговата беше собата на Мира. Вратата беше отворена. Мазните перничкиња со боја на кајсија беа ставени една врз друга на цветната прекривка. Работната маса беше крај прозорецот, а дневниците ѝ беа ставени во најдолната фиока.

Извадив неколку дневници и ги ставив на подот. Речиси сите книги изгледаа исто. На корицата имаше русокоси жени со сламени шапки, а во внатрешноста имаше кружни букви и принцези со кадри по маргините на страниците.

Светлосината книга ја најдов во средината на купот. Наизуст знаев големи делови од неа. Текстот беше полн со детски забелешки што добиваа ново значење по тоа што се случило потоа: „На пробата на Јакоб мама и тато се држеа за рака“, „Денеска шефот на мама јадеше кај нас“, „Тато рече дека можеби ќе одиме кај Рафаел по *Chanukka*, можеби ќе останеме цел божикен распуст кај него!“

И покрај тоа што поминаа многу години, мајка ми сè уште се изразуваше со еднословни зборови кога зборуваше за минатото, сè уште ја преминуваше улицата кога ќе видеше некој од своите стари пријатели од верското здружение. Во меѓувреме, во еврејскиот старечки дом седеше баба ми од таткова страна, маме, целата збунета и замелушена.

Седев на подот со дневниците околу мене додека не слушнав како некој ме вика од долниот кат.

Мојата БАР мицва беше две седмици по мојот тринаесетти роденден. Тоа беше на почетокот на август. Во градината се чувствуваше интензивен мирис на рози и се возевме кон синагогата со спуштени прозорци.

Живеевме во светложолта куќа во низа на десет километри од градот во која имаше два ката со кафен мебел, меки софи, италијански грамофонски плочи, со супата од кокошка на мајка ми поделена на порции во фрижидерот, книгите, фотоалбумите, каталозите за поштенско нарачување и стриповите на полиците за книги, *mesuzot* до вратите, сликите од свирачи на виолини и жолти светилки што излегуваа од рамките.

Мама и тато ја купија куќата неколку седмици пред да се роди Мира. Рафаел доби сопствена соба, а јас ја делев соседната со креветчето за новото бебе. Се сеќавам дека кутијата со алатки на татко ми често ја гледав насекаде во првите денови кога дојдовме во куќата и дека се тепавме со снежни топки првиот пат кога падна снег во градината. Една вечер кога се разбудив и со брзи чекори го преминав малиот ходник за да се шушнам меѓу мама и тато во нивниот кревет, забележав дека е празен. Ги викав додека не го чув Рафаел, кој ме викна да одам и да си легнам до него. Рано утрото нè разбуди татко ни кој сè уште беше облечен во капут. Се наведна над нас и ни кажа дека сме добиле сестричка.

Набргу откако се преселивме, целата област ја населува Евреи. Семејството Гриен купи куќа на другата страна на малечката шума, Кројц и Мојсович се вселија

во блокот над игралиштето, а нашите најблиски пријатели, Берни и Тереза Фридкин, купија ниска тулна куќа на помалку од петнаесет минути пеш од нас.

Мајка ми имаше работа со скратено работно време во една канцеларија близу „Авенијата“, а навечер посетуваше настава за средно образование за возрасни. Кога била втора година во гимназија, избегала од училиште и стопирала до Рим. По само неколку месеци, добила работа како келнерка и го сретнала Џиџи, долгокос актер што возел мотоцикл. По неколку месеци, забременила. Се венчале во градското собрание во Пјаца Нова, а сведоци им биле членовите на театарската труппа на Џиџи.

По раѓањето на Рафаел, баба ми барала мајка ми да ѝ пишува секоја седмица. Мајка ми пишувала за неговата прва насмевка, за првите заби, за тоа дека се будел и врескал бесконечно многу пати навечер, дека умее да седи мирен со часови и да си игра со паричник или со клучеви додека таа пеглала или диплела алишта. Не спомнувала дека ѝ се чинело дека сите денови ѝ станале еднолични, дека само подготвувала појадок, перела, купувала храна и ја туркала детската количка по пустите улици за да може Џиџи да поспие на раат, ниту дека понекогаш наоѓала траги од маскара на чаршафот кога поладне ја местела постелата.

Баба и дедо ја посетиле неколку дена пред третиот роденден на Рафаел. Вечерале во ресторан во квартот. Кога дедо ми завршил со јадење, баба ми му кажала да одат со Рафаел до фонтаната на плоштадот пред ресторанот. Седнала до мајка ми. Двете биле свртени кон плоштадот и можеле да ги гледаат децата како трчаат по гулаби преку старата калдрма. Дедо ми и Рафаел купиле малечка хартиена кеса со семе за птиците. Баба ми ја прашала мајка ми како е. Не ѝ поверувала кога го слушнала одговорот и ѝ ги подигнала очилата за сонце.

Џиџи бил на работа и не бил дома кога влегле во станот. Баба ми и дедо ми ѝ помогнале да симнат неколку торби на улица. Во Гетеборг, мајка ми и Рафаел се преселиле во станот на баба ми и на дедо ми кај Одинплатсен. Една година подоцна, се ослободил едноособен стан во објектот на верското здружение на улицата Тредје Лонггатан.

Во тоа време, татко ми студирал медицина. Еден ден, кога се враќал од болницата, преку прозорецот на трамвајот ја видел мајка ми како поминува по улицата. Ја препознал од верското здружение, била неколку стени пред него на часовите по хебрејски, но никогаш не направиле муабет. Скокнал од трамвајот, ја стигнал трчајќи и ја прашал дали сака да му помогне со еден еврејски младински фестивал што го правеле тој и неговите пријатели.

Станале дечко и девојка на последниот фестивалски ден. Една голема слика на која беа седнати прегрнати, исончани и насмеани, опкружени од другите учесници на фестивалот, висеше долго на сидот над машината за перење алишта. Беше закачена заедно со серија фотографии од автомат на кои бевме јас, Рафаел и Мира со исплазени јазици.

Мама и тато продолжија да се ангажираат околу работи во врска со верското здружение. Навечер, дневната соба во нашата куќичка во низа често ја исполнуваа пријатели што беа полуисполегнати на софата. Планираа семејни кампови, фудбалски турнири и големи *shabbes* – шабат – вечери. Повремено доаѓаа на преспивање и понекој руски дисидент или американски вонреден професор дотеран во ребрест сомот.

Мојата врата секогаш беше малку отворена. Лежев со лицето кон изворот на светлината и ги слушав гласовите на долниот кат. Зборуваа англиски, шведски, користеа едносложни зборови на јидиш и на хебрејски

што испливуваа меѓу чадот на цигарите, се качуваа по скалите и се мешаа со звукот на телевизорот и со длабокото дишење на Мира.

Најмалку еднаш седмично, кога татко ми работеше навечер, а мајка ми имаше вечерни часови, баба и дедо од мајчина страна се грижеа за нас. Доаѓаа со автомобилот сиот опремен со таблети за желудник, за регулирање на шеќерот, седмични списанија, влечки за дома, пластични садови и чоколада. По вечерата, правеа чај во садот за правење кафе и седнуваа пред телевизорот.

Понекогаш ќе дојдеа и баба ми и дедо ми од таткова страна, а понекогаш се погодуваа и сите заедно и ни аплаудираа мене и на Мира додека се преправаме и им правевме претстави во дневната соба.

Летото, по давањето на испитите, Рафаел се пресели во Израел. Ги читавме неговите авионски писма собрани околу кујнската маса и ставивме на фрижидерот негова фотографија во војничка опрема. Му пишував на неговата стара хартија за писма со Снупи, му раскажував за сино-белите, т.е. за гетеборшкиот фудбалски клуб, и му кажував кој е на врвот на музичките листи. Мира почна да танцува во второ одделение. Во трето, ја примија во една мала детска група што вежбаше во салата Стуран. Мајка ми го заврши своето образование и, по неколку краткорочни вработувања, ја избраа од стотици кандидати да работи како асистент на управителот на Стопанската комора на Западна Шведска. Написите на татко ми редовно излегуваа по весниците, расправаше за интерната медицина и стана докторанд на свечена церемонија во Градското собрание.

Попладнето кога се јави неговиот колега, седев на работната маса во својата соба. Бев сам дома и се обидував да ставам ролна филм во камерата што ја добив за Бар мицва. По две свонења, станав и поминав десет чекори до телефонот во ходникот. Беше ставен на белообоен

дрвен пиедестал до зелена софа со сомотски копчиња. Ја подигнав слушалката во истиот момент кога седнав на софата. Гласот на другата страна праша дали мајка ми е дома. Потоа се претстави.

Дури кога вторпат го кажа колегата својот број, зедов едно од пенкалата што стоеја до телефонот. Го подигнав телефонскиот именик од најдолниот кат на трикатниот пиедестал. Речиси цела корица беше исполнета со неуредно напишани броеви и со нацртани човечиња. Ги напишав шесте цифри најгоре во десниот агол. Кога го затворив телефонот, го скинав аголот, се симнав по скалите и го ставив во кујната на клупата пред радиото.